

Silvia ILUȚ, *Diminutivarea cuvintelor în limba română: o abordare psiholingvistică*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2022, 331 p.

Cartea *Diminutivarea cuvintelor în limba română. O abordare psiholingvistică* nu propune o temă nouă în lingvistica românească, însă elementul de noutate pe care această lucrare îl aduce în peisajul teoretic al cercetării diminutivelor îl constituie dezvoltarea unui model de identificare a motivațiilor psihologice, cognitive și afective, care determină locutorul să apeleze la astfel de structuri lexicale în actul comunicativ, depășind limitele unei simple analize lexicale, printr-un demers interdisciplinar, rezultat din îmbinarea unor metode de factură lingvistică, semantică, socio-, psiho- și pragmalingvistică.

Din punct de vedere structural, volumul este constituit din două secțiuni majore, prima parte fiind axată pe radiografierea teoretică a fenomenului lingvistic în discuție (*Diminutivele – prezentare diacronică și sincronică*), în vreme ce partea a doua (*Dinamica și multilateralitatea diminutivării. Un demers investigativ*) ilustrează comportamentul semantico-funcțional al diminutivelor în conjuncturi discursive variate.

Capitolul introductiv are, în mod firesc, caracter teoretic și metodologic, menit să clarifice anumite aspecte referitoare la designul cercetării: obiective, metode de lucru și cadrul teoretic care va jalona investigația.

Al doilea capitol, *Diminutivele: delimitări conceptuale*, trasează direcțiile teoretice care au contribuit la contextualizarea fenomenului lingvistic supus analizei, începând cu studii autohtone precum cele elaborate de Graur, Iordan, Vasiliu, Sala, Coteanu, Zafiu, Slama-Cazacu, și continuând cu teoriile unor lingviști străini – Hakamies, Taylor, Dahl, Soames, Dębowiak și Schneider¹. Este de remarcat faptul că autoarea nu se rezumă la simpla trecere în revistă a acestor cercetări, ci le supune unui proces de examinare atentă din perspectivă sincronică și diacronică, face comparații, subliniază limite ale anumitor teorii, în deplin acord cu necesitatea de a surprinde, într-un context relevant, comportamentul lingvistic al diminutivelor, de a clarifica/justifica nu doar existența fenomenului, a modului de formare sau a tipologiei acestor construcții lingvistice, ci și implicațiile psiho-sociale la nivelul procesului de comunicare.

Capitolul *Diminutivele: obiecte ale cercetării lingvistice* încheie prima parte a volumului și reprezintă un excurs lingvistic, morfologic, semantic, socio-, psiho- și pragmalingvistic, având ca rezultat articularea unei perspective extinse asupra diminutivelor: „pornim de la semnificația denotativă a acestora (denumesc conceptul de «mic») și trecem la valoarea conotativă, potrivit căreia structurile diminutive redau afectivitate, emoție, simpatie, minimalizare sau depreciere, ironie. Sensurile diminutivelor se împart în două mari tipologii: sensul conceptual (sau denotativ) și cel

¹ Vezi Reino Hakamies, *Étude sur l'origine et l'évolution du diminutif latin et sa survie dans les langues romanes*, Helsinki, Academiae Scientiarum Fennicae, 1951; Eldon Taylor, *Programare mentală. De la persuasiune și spălare a creierului la ajută-te pe tine însuși și metafizică practică*, București, Editura For You, 2011; Dahl Östen, „Diminutives and Augmentatives”, în K. Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol. 3, Oxford, Elsevier, 2006, p. 594–595; Scott Soames, *Philosophy of language*, Oxford, Princeton University Press, 2010; Przemysław Dębowiak, „Quelques remarques sur les diminutifs en portugais et en roumain”, în *Romanica Cracoviensia* 11 (2011), p. 90–97; Klaus Schneider, „The truth about diminutives, and how we can find it: some theoretical and methodological considerations”, în *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 10/1 (2013), p. 137–151.

expresiv (sau conotativ)” (p. 65); acesta din urmă face referire la reacțiile afective ale vorbitorului, care pot varia în funcție de fiecare context locuționar. Din punct de vedere semantic, cercetătoarea identifică o serie de funcții ale diminutivării – *funcție afectivă*, *funcție descriptivă / conceptuală*; *funcție meliorativă / favorabilă* și *funcție obstructionistă / defavorabilă*, care sunt puse în relație cu anumite valori sociolingvistice: redarea atașamentului, evocarea empatiei, reflectarea percepției despre lume a locutorului sau exprimarea unui ton persiflant. La nivel pragmatic, întrebuințarea diminutivelor în actul comunicativ este determinată de intenția locutorului de a-și exprima politețea/impolitețea, aceste structuri lingvistice având rolul de diminuire și atenuare, devalorizare sau ostracizare, toate fiind exemplificate în contexte comunicative reale colectate de autoare: „potențialul diminutivelor facilitează, pe de o parte, un sistem comunicativ, bazat pe politețe pozitivă și servește următoarelor obiective discursive: stabilirea contextului familiar, cooperant pentru interacțiune, legătură socială, coeziune într-un micro-/macrogrup, intimitate, apropiere etc. Pe de altă parte, valențele pragmatice ale diminutivelor se extind dincolo de domeniul politeții, întrucât sunt folosite drept strategie de impolitețe, în critici, insulte (cazuri în care minimizează calitățile, valoarea sau abilitățile locutorului)” (p. 121).

Partea a doua a volumului evidențiază *Dinamica și multilateralitatea diminutivării*, debutând cu al patrulea capitol, care propune o analiză semantico-pragmatică axată pe domeniile în care locutorii fac uz de diminutive: limbajul colocvial (investigat în contexte discursive determinate – microgrupul familial, spații publice), mass-media, rețeaua de socializare Facebook, antroponimie (diminutivarea prenumelor) și toponimie.

În ceea ce privește mass-media, construcțiile diminutive ajută la furnizarea unor relatări care satisfac nevoile emoționale ale publicului, iar autoarea identifică o tipologie a termenilor diminutivi utilizați în titlurile din mass-media online, pe baza următoarelor câmpuri lexico-semantice: alimentație („Mămăliguță tradițională românească: miracole pentru sănătatea ta” p. 140), familie/relația de cuplu („Două bunicuțe înverșunate» deschid clubul de film documentar la CinemaArta – sala mică” p. 140), umor („Ursul păcălit de munte». Primul urs MORT DE BEAT a fost surprins în România! Martinică a scăpat la damigeana cu afinată și s-a făcut... pulbere” p. 142), insultă („Mai bine decretul decât tâmpișel. Unde este marea prostie a PNL” p. 142).

Mediul online impune redefinirea actului verbal, a comportamentelor de limbaj, având caracter interactiv, iar Silvia Iluț realizează, în acest caz, o analiză inductivă, pornind de la o serie de secvențe comunicative excerptate din diverse grupuri pentru mame, existente pe Facebook, conchizând că „motivul principal al folosirii diminutivelor, în exemplele prezentate, este dat de faptul că acestea au un caracter jucăuș și pot modifica în totalitate nuanța expresivă, apropiindu-se mai mult de sfera subiectivă a comunicării decât de cea obiectivă. În acest fel, diminutivele devin mecanisme de atenuare a forței ilocutionare a actelor de vorbire, acționând asupra conținutului propozițional prin înțelesul lor semantic de «mic», la care se adaugă cel emoțional” (p. 150).

Partea cea mai amplă a acestui capitol este dedicată onomasticii, mai precis, antroponimiei și toponimiei. Autoarea delimitează aria investigată și inventariază prenume din localități de pe Valea Izei (Dragomirești, Ieud, Poienile Izei, Rozavlea, Săliștea de Sus, Strâmtura) și din Șișești, județul Maramureș. La un prim palier al analizei, pe baza observării sistematice a corpusului, se conturează o serie de particularități stilistice, lexico-semantice și pragmatice ale prenumelor diminutive, întrucât acestea captează mai rapid atenția interlocutorului în comparație cu un nume simplu. „Nuanțele expresive sunt consecința schimbărilor semantice ale construcțiilor diminutive, acestea fiind legate diacronic de elementele lingvistice/sociale, necesare pentru a exprima relația dintre locutori” (p. 155).

Direcția analizei antroponimice se îndreaptă, în următorul subcapitol, spre sfera multiculturalității, investigația fiind fundamentată pe matricea teoretică a binomului numire convențională – neconvențională², care a condus la un set de observații interesante privind sufixele diminutive atestate atât în principalele limbi romanice (franceză, italiană, spaniolă, portugheză și română), cât și în limbi

² Daiana Felecan, *Pragmatica numelui și a numirii neconvenționale: de la paradigme teoretice la practici discursive*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2014.

germanice (engleză, germană) sau slave (rusă): „diminutivarea antroponimelor, din punct de vedere multicultural, este exercitată în virtutea universalității principiului morfologic, dar dezvoltă semnificații variate, în funcție de moda onomastică din spațiul vizat. Multiculturalismul diminutivării prenumelor presupune admiterea unui cadru comun, specific tuturor limbilor (aici se încadrează criteriul morfologic, dimensiunea acestuia fiind stereotipă) și extinderea unor jurisdicții distincte pentru fiecare idiom în parte (criteriul semantic și pragmatic), recunoscute și acceptate de celelalte comunități lingvistice” (p. 175).

Nici diada sacru – profan nu a fost omisă, astfel că cercetătoarea analizează minuțios diferențele existente între utilizarea diminutivelor prenumelor religioase în mediul monahal și în lumea laică, observând că prenumele religioase au forme derivate sau hipocoristice în „sfera profanului”, pe când în mediul monahal sunt utilizate numai forme primare ale numelor, întrucât diminutivele reprezintă o deviere de la ideea de consacrare. „În schimb, în spațiul laic, sacralitatea transpare și în prenumele diminutivate, nominatorul referindu-se în actul numirii la sacru și conferind prenumelui o încărcătură spirituală. În lumea călugărilor, conceptul de sacru se identifică cu Dumnezeu, motiv pentru care aceștia sunt mai conservatori și în ceea ce privește actul numirii. În lumea laicilor, sacral este înțeles ca fiind o entitate supranaturală la care ființele se raportează. Astfel, prenumele primit este încărcat de sacru, iar diminutivarea acestuia nu împiedică manifestarea sacralității și dobândirea statutului sacerdotal al numitului” (p. 184).

Nu sunt trecute cu vederea nici formele diminutivate prezente în toponimie, în cazul cărora autoarea atrage atenția asupra a două direcții privind numele locurilor care au în compoziția lor sufixe diminutive: (1) toponime diminutivate care indică prin structura lor o înfățișare mai mică decât spațiul la care se raportează și (2) toponime diminutivate care arată doar apropierea de poziția la care se referă (nu sunt considerate derivate toponimice). Ultima parte a capitolului investighează falsele diminutive, care sunt clasificate în raport cu natura morfologică a bazei și în funcție de câmpul lexico-semantic căruia îi aparțin.

Capitolul al V-lea, *Psihologia diminutivării*, anunță încă din titlu matricea teoretică pe care se va fundamenta cercetarea: psiholingvistica, întrucât autoarea își propune ca obiectiv identificarea motivațiilor psihoafective care determină locutorii să utilizeze cuvinte diminutivate în diverse contexte discursive. Acest deziderat nu se putea obține decât prin elaborarea unui profil moral și psihologic al poporului român, prin conjugarea unor teorii din psihologia socială (inconștientul colectiv, convergența emoțională, percepție personală vs. percepție interpersonală, tendința imitației vs. tendința individualizării, gradul de adaptare la mediul ambiental). Silvia Iluț reușește să pună în dialog perspective din științele sociale cu teorii ale limbajului, într-un demers deductiv care examinează principalele trăsături de caracter ale românilor și stabilește, pe baza acestora, raționamentul prin care se justifică opțiunea locutorilor pentru utilizarea structurilor diminutive în interacțiunile umane. Investigația are ca punct de sprijin cele cinci „niveluri de organizare ale tipurilor umane”³: *biologic* – moștenirea genetică a unei persoane, *psihologic* – trăsăturile de personalitate care structurează/organizează viața psihică, *caracterial* – temperament, atitudini, conduită, *social* – norme și modele de comportament considerat acceptabil de către grupul proxim, și *axiologic* – valori morale și culturale.

Următoarea secțiune a acestui capitol fixează cadrul metodologic al anchetei realizate de autoare, care punctează principiile, sursele, dar și dificultățile care au stat la baza constituirii corpusului supus investigației analitice. Rezultatele anchetei sunt prezentate detaliat, fiind însoțite de numeroase tabele și grafice edificatoare, care facilitează înțelegerea corectă a interpretării conținutului informațional. Acest capitol relevă cu certitudine capacitatea autoarei de a opera în planul analizei aplicate cu metodele și conceptele prezentate în secțiunea metodologică. Astfel, Silvia Iluț constată că românii sunt inconsecvenți în privința comportamentului verbal și își manifestă în comunicare complexul de

³ Vezi Constantin Enăchescu, *Tratat de psihologie diferențială. Personologia diversității umane*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 81.

inferioritate sau de superioritate față de colocutor, diminutivele fiind instrumente ale defulării sentimentelor pozitive sau negative ale emițătorului față de interlocutor.

Volumul se încheie cu o serie de *Concluzii*, care sintetizează conținutul cărții, o anexă ce conține chestionarul aplicat în cadrul anchetei sociolingvistice și o bibliografie vastă și actuală (p. 259–282), care cuprinde atât autori români, cât și străini, autoarea dovedind o foarte bună capacitate de sinteză în spirit analitic și interpretativ.

Cartea recenzată este rezultatul unui amplu demers de interpretare a unui material lingvistic complex, impunându-se drept un instrument util pentru lingviști, sociologi sau psihologi.

ROXANA PAȘCA

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare
e-mail: roxi.pasca@yahoo.com

Maria MARIN, Marilena TIUGAN, Mădălina BOTEZ STĂNESCU, Oana NICULESCU, Carmen-Ioana RADU, Daniela RĂUȚU, *„Harta sonoră” a graiurilor limbii române. Muntenia*, București, Editura Academiei Române, 2022, 232p.

Domeniul dialectologiei se bucură din plin de o nouă apariție în spațiul editorial și anume *„Harta sonoră” a graiurilor limbii române. Muntenia*. Volumul apare sub patronajul Editurii Academiei Române și este semnat de colectivul de dialectologi format din Maria Marin, Marilena Tiugan, Mădălina Botez Stănescu, Oana Niculescu, Carmen-Ioana Radu și Daniela Răuțu din cadrul Departamentului de dialectologie și sociolingvistică al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

Cartea debutează cu o *Introducere* (p. 5–12), urmată de prezentarea sistemului de *Transcriere fonetică* (p. 13–22) adoptat, continuă cu *Abrevierile bibliografice* (p. 23–24) și *Harta localităților anchetate* (p. 25–26) și se încheie cu capitolul ce reprezintă, de fapt, esența studiului – *Texte* (p. 27–229).

Din punct de vedere tematic, această culegere continuă cu succes seria „Hărților sonore” a graiurilor românești (Marin, Tiugan, 2014¹; Marin *et alii* 2016²), având ca scop principal publicarea materialului dialectal în vederea punerii în evidență a diferitelor aspecte ce țin de variația dialectală a dacoromânei.

Din punct de vedere formal, putem afirma că această lucrare marchează un moment de pionierat. Față de volumele anterioare, unde materialul audio se regăsea înregistrat pe un DVD, de data aceasta fragmentele sonore pot fi accesate prin scanarea codului QR de pe coperta a IV-a a cărții sau prin accesarea paginii web a Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Această tehnică modernă permite accesul facil și mult mai rapid la baza mostrelor dialectale, pe de o parte, și nu condiționează interdependența dintre materialul scris și cel audio, pe de altă parte.

¹ „Harta sonoră a graiurilor și dialectelor limbii române” [‘La carte sonore’ des parlers et des dialectes de la langue roumaine], ed. Maria Marin, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2014, 100 p. (+ CD).

² „Harta sonoră” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României [La ‘Carte sonore’ des parlers daco-roumains parlés en dehors des frontières de la Roumanie], par Maria Marin, Carmen Ioana Radu, Daniela Răuțu, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2016.

Textele din volum sunt un cumul de 45 de fragmente reprezentative pentru rețeaua NALR – Muntenia și au fost „culese între 1967 și 1975 de către Costin Bratu, Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan și Magdalena Vulpe” (*Introducere*). Pentru selectarea acestui material au fost responsabili în primă instanță Marilena Tiugan și Aurelian Lăzăroiu, iar ulterior ceilalți autori au intervenit în funcție de „anumiți parametri impuși de material și de cerințele lucrării” (*Introducere*).

După cum afirmă și autoarele în partea introductivă, lucrarea prezintă un caracter unitar din mai multe perspective. Conform *Hărții localităților anchetate*, observăm că anchetele dialectale au fost efectuate în 45 de puncte. Repartiția teritorială a unităților administrative vizate acoperă, relativ în întregime, 14 județe (cele 8 județe din Muntenia și cele 6 din Dobrogea).

În ceea ce privește tehnica de redactare, se folosește același sistem ca și în *Atlasul lingvistic român*. Transcrierea fonetică a mostrelor este însoțită, precum și în lucrările anterioare, de forma literalizată care se regăsește pe pagina din dreapta. În notele de subsol sunt cuprinse detalii mai puțin semnificative, fie din partea anchetatorului, fie din partea informatorilor, care nu alterează interpretarea. La începutul fiecărui text, se prezintă drept titlu, numele localității, județul din care face parte și anul culegerii, iar la final, detalii despre informator (numele și vârsta). Conform datelor de la final, ancheta s-a aplicat pe 45 de persoane, dintre care 22 de bărbați și 23 de femei.

Vârsta persoanelor anchetate este cuprinsă 35 și 87 de ani la bărbați, media fiind de 62 de ani și între 36 și 84 de ani la femei, media fiind 57 de ani.

S-a renunțat la semnele de punctuație (punct (.), virgulă (,), punct și virgulă (;)) și la majuscule, segmentarea textului realizându-se prin intermediul barelor oblice (/). Pentru redarea caracterului intonațional s-au folosit semnele de punctuație tradiționale (semnul întrebării (?), semnul exclamării (!) și două puncte (:)) și o serie de accente (ascuțit, grav și de intensitate).

Pentru o accesibilitate mai mare, autoarele au unificat unele trăsături specifice discursului oral sau specifice foneticii sintactice și au renunțat la diverse notații fonetice care delimitează repartiția dialectală, precum „închiderea vocalei *e* > *i* la sfârșit de plural feminin sau la substantive articulate cu *-le*, palatalizarea unor stadii intermediare ale labialelor sau ale labiodentalelor, caracterul moale sau dur al unor consoane” (*Introducere*).

Pentru a conserva specificitatea formei dialectale remarcăm faptul că au fost păstrate particularitățile reprezentative. De exemplu, la nivel fonetic sunt întâlnite fonetisme precum *pă*, *pân* [=pe] și *dă*, *dân* [=de]: „mergeam **pă** drum [...] **pă** dealurile eștea” (Boișoara, Județul Vâlcea, Culegere: 1967, p. 29), „cu lemnele cu foc după el, **pân** pădure” (Lerești, județul Argeș, Culegere: 1967, p. 35), „și-uite-o așa **dă** bătea din picioare” (Boișoara, Județul Vâlcea, Culegere: 1967, p. 33). Nu lipsesc nici accidentele fonetice de tipul metatezelor ca în *bonlavă* [=bolnavă], *logondă* [=logodnă], *miljocul* [=mijlocul], *petrențioasă* [=pretențioasă]: „în **miljocul** lu...grăului” (Dîtești, comuna Filipeștii de Pădure, județul Prahova, Culegere 1970, p. 47), „fără piept nu prea aveam, și eu **bonlavă**” (Nămolosa-Sat, comuna Nămolosa, județul Galați, Culegere 1970, p. 73), „facem **logondă**” (Vârtoapele De Sus, comuna Vârtoape, județul Teleorman, Culegere: 1972, p. 147), „o fi **petrențioasă**” (Budișteni, comuna Leordeni, Județul Argeș, Culegere: 1967, p. 127).

În ceea ce privește morfofonetica, menționăm alternanța *a/ă* (*orație*; *orății*) la nivelul substantivelor: „**orăție** dup-aia spunea **orățiile**” (Gemenea-Brătulești, comuna Bănești, județul Dâmbovița, Culegere 1967, p. 45).

La nivel morfologic sunt specifice (1) substantivele cu gen diferit față de limba literară – „și atuncea a trecut un ce fel de **animală**” (Boișoara, Județul Vâlcea, Culegere: 1967, p. 33), „alegeam **buruiianul**” (Dîtești, comuna Filipeștii de Pădure, județul Prahova, Culegere 1970, p. 47) etc., (2) formele de plural diferite de limba standard – „cu...briști, **căruți** d-astea cu cai” (Vârtoapele De Sus, comuna Vârtoape, județul Teleorman, Culegere: 1972, p. 147), (3) dativul analitic construit cu *la* – „ceream iertăciune **la mama, la tata**” (Gemenea-Brătulești, comuna Bănești, județul

Dâbovița, Culegere 1967, p. 45), „făcea nuntă și **la mireasă**” (Vârtoapele De Sus, comuna Vârtoape, județul Teleorman, Culegere: 1972, p. 147), (4) dativul sintetic – „ce-i dă...**fetii**” (Vârtoapele De Sus, comuna Vârtoape, județul Teleorman, Culegere: 1972, p. 145).

Printre alte trăsături specifice subdialectului muntean, atestate în *Harta sonoră*, menționăm (1) variante iotacizate ale verbelor – „ca să ne **vie** mai ușor” (Dițești, comuna Filipeștii de Pădure, județul Prahova, Culegere: 1970, p. 47), „și **viu** acasă și mă culc” (Stoicânești, județul Olt, Culegere: 1968, p. 117), „**scoț** apă” (Stoicânești, județul Olt, Culegere: 1968, p. 117), (2) identitatea dintre persoana a III-a singular și a III-a plural – „părinții mei mă **lua**” (Boișoara, Județul Vâlcea, Culegere: 1967, p. 29), „vacile **dormea, era** vacile șir” (Lerești, județul Argeș, Culegere: 1967, p. 35), (3) Forme slabe și/sau tari pentru conjugările I și a IV-a –, „ce-are în gospodărie ...să...**părtească**” (BUDIȘTENI, comuna Leordeni, Județul Argeș, Culegere: 1967, p. 127), (4) imperfectul fără reduplicare (*sta/da* III sg./pl) – „și-l duceam acolo, și **sta** o noapte” (MÂNĂSTIREA, județul Călărași, Culegere: 1972, p. 221), „și-unul **da**...cât putea” (MAVRODIN, județul Teleorman, Culegere: 1968, p. 153), (5) forme populare ale articolului hotărât și ale pronumelui demonstrativ – „și-**ăilanti** era slobozi” (BOIȘOARA, Județul Vâlcea, Culegere: 1967, p. 31), „[...] dimineață din ziua **alantă**” (GEMENEA-BRĂTULEȘTI, comuna Bănești, județul Dâmbovița, Culegere: 1967, p. 45).

La nivel lexical, sunt reținute formele populare arhaice și dialectale cu glosarea acestora în paranteză, mai ales când apar pentru prima dată – „cu caii **zdupăinind** [tropăind]” (Boișoara, Județul Vâlcea, Culegere: 1967, p. 33), „s-a **brodit** [s-a nimerit] cum a dormit ea [...] ma **brodisem** dăscuț” (LEREȘTI, județul Argeș, Culegere 1967, p. 35), „era un **ciopor** dă berbei” (Lerești, județul Argeș, Culegere 1967, p. 35), „să-i facă și **căpeneag**” cu sensul de ‘schelet de lemn care susține acoperișul casei’ (Picior De Munte, comuna Dragodana, Județul Dâmbovița, Culegere 1970, p. 43), „îi punea **lați**” [=șipci] (Picior De Munte, comuna Dragodana, Județul Dâmbovița, Culegere 1970, p. 43), „noi ne duceam venea **pocânzeii** [invitații la nuntă din partea miresei]” (Gemenea-Brătulești, comuna Bănești, județul Dâmbovița, Culegere: 1967, p. 45).

Textele din acest volum se detașează de alte înregistrări atât prin bogăția, frumusețea și diversitatea tematică, cât și prin calitatea audio îmbunătățită substanțial, în comparație cu volumele de texte dialectale TDM³.

Poate una dintre cele mai importante reușite ale acestui volum este datorat tehnicii moderne care a permis utilizarea codului QR pentru accesul liber la înregistrări. Fără îndoială, conținutul volumului nu se adresează doar specialiștilor din domeniul lingvisticii, în general, sau al dialectologiei, în particular, ci și uzului preuniversitar, acolo unde profesorii pot ilustra într-un mod simplu și clar particularitățile subdialectului muntean unui public neavizat.

FRANCISCO-RĂZVAN CONSTANTIN

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Universitatea din București, Școala Doctorală Litere

francisco-răzvan.constantin@drd.unibuc.ro

³ TDM, I–III = Texte dialectale. Muntenia, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987.

I. FUNERIU, *Introducere în Ortotipografie*. Abrevieri, indice de autori, lista surselor citate, revizia finală: Delia Badea, Florina Diana Cordoș, Timișoara: Editura BrumaR, 2021, 316 p.

I. Funeriu [IF] a adoptat termenul *ortotipografie*¹ cu sensul de „tipografie corectă”; el se regăsește în titlul lucrării neterminate, publicate de prieteni după dispariția autorului, a lui Jean-Pierre Lacroux *Orthotypographie*², de care se deosebește însă prin faptul că nu include și ortografia (în sens larg, cuprinzând și punctuația)³.

Inițiativa lui IF⁴ este o reacție la neajunsurile majore, sub aspectul acurateței și al rigorii, ca și al esteticii, care se constată încă în multe tipărituri, precum și la absența unui cod ortotipografic standardizat și obligatoriu (care nu există însă nici pentru alte limbi), elaborat sub egida Academiei Române.

Depășind riscul unor opțiuni multiple, bazate pe criterii diferite, această carte-„album” are scopul de a contribui la întărirea disciplinei scrisului în domeniul tipografic. Ea nu vizează instituțiile specializate: destinatarii ei principali nu sunt profesioniștii domeniului, ci milioanele de utilizatori individuali de editoare informatice, care își scriu singuri la calculator lucrările înainte de a le preda spre tipărire. IF propune în carte reguli și soluții practice care să asigure coerența formală a textelor emane de la aceștia. În consecință, el nu se referă la procesoarele de text informatizate concepute pentru producția editorială de carte, ci la programul performant de scriere computerizată cel mai folosit actualmente de nespecialiștii în domeniu: WORD 2019 sub WINDOWS⁵. Ca urmare, redactarea este adaptată de el acestor destinatari: ea este „prietenosă”, distingându-se prin tonul confesiv, sfătos sau uneori jucăuș al expunerii, presărate cu amintiri, povestiri, digresiuni, expresii familiare și chiar glume (mergând până la reproducerea, justificată, a unor exemple de trivialități și chiar de obscenități din diverse tipărituri); nu lipsesc nici anumite accente didactice. Toate acestea nu înseamnă de fel un rabat de la acuratețea informației: *Ortotipografia* cuprinde, pe lângă aspectele tehnice, și excursuri istorice, terminologice sau etimologice, compararea cu situația din engleză și din franceză, cum și referiri la mașinile de scris și la „tehnica plumbului” (ceea ce explică unele preluări, dar mai ales deosebiri între programele informatice și folosirea mijloacelor clasice).

În concepția lui IF, statutul semnelor grafice din tipărituri este reflexul funcțiilor lor din limba scrisă și al utilizării lor corecte din punct de vedere lingvistic; aceste aspecte nu sunt însă evocate în sine, ci numai în măsura necesității de a explica unele subtilități din programele informatice sau anumite soluții tipografice propuse de autor.

¹ Care, potrivit normelor ortografiei limbii române, trebuie scris cu inițială minusculă.

² Jean-Pierre Lacroux, *Orthotypographie. Dictionnaire raisonné (Lexique des règles typographiques françaises)*, Ouvrage posthume complété par un groupe d'amis de l'auteur, 2 vol., <http://www.orthotypographie.fr/> (pdf descărcabil gratuit) și <http://www.alain.les-hurtig.org/lacroux/lacroux.html>; *Orthotypographie. Orthographe & Typographie françaises. Dictionnaire raisonné (Lexique des règles typographiques françaises)*, 2007; versiune imprimată: *Orthotipo. Orthographe & Typographie françaises. Dictionnaire raisonné*, Paris, Quintette, 372 p.; *Dictionnaire raisonné; orthographe et typographie françaises* (2e édition), La Maison du dictionnaire, 2010; disponibil și ca e-book.

³ Ceea ce nu înseamnă însă că IF nu se referă în lucrarea sa (cum nici nu s-ar fi putut altfel) și la aspecte ținând de ortografie în sens strict – pentru care trimite relativ frecvent la DOOM² (2005 – citat adesea în tirajul, nemodificat, din 2010), dar și la DOOM¹ (1982, citat în tirajul, identic, din 1999) –, ca și de punctuație și, uneori, de gramatică.

⁴ Care își declină, cu oarecare cochetărie, competența în domeniul informatic, declarând că se limitează la constatări senzorial-empirice.

⁵ Termenii informatici din WORD sunt utilizați în textul lui IF în engleză și scriși integral cu capităluțe (capitale reduse), iar în textul de față – cu majuscule; ei apar în ultima vreme în meniuri în traducere românească, derutând întrucâtva pe cei obișnuiți cu formele originale.

În românește nu există (cf. *Lista surselor citate* de IF⁶) decât foarte puține lucrări de tehnică tipografică, mai vechi sau mai noi, originale sau traduse⁷; niciun autor nu și-a asumat însă până acum la noi, din cauza dificultăților unei asemenea întreprinderi, elaborarea unui „îndreptar” modern de acest tip pentru limba română.

IF era persoana cea mai indicată să o facă, date fiind contribuțiile sale anterioare, între care se distinge elaborarea în premieră, cu un sfert de secol în urmă, a extrem de binevenitelor *Principii și norme de tehnoredactare computerizată* – volum scris, după mărturisirea autorului, în anii 1995–1996, în epoca lui WORD 2.0., și publicat abia în 1998 (Timișoara: Amarcord). *Principiile* se adresau profesioniștilor din redacțiile de ziare și reviste și din edituri, iar nu amatorilor, pentru că pe atunci puține persoane foloseau acasă un calculator personal. Dar, între timp, situația s-a schimbat, utilizatorii nespecialiști de calculatoare au devenit tot mai numeroși și mai interesați de asemenea probleme, în timp ce instituțiile de profil și-au fixat norme proprii și lor ar fi greu, dacă nu imposibil, să li se impună altele.

În *Ortografică*, IF reproduce (mai ales în *Prefață*) pasaje consistente din lucrarea precedentă, ca și un articol al său, însoțindu-le de comentarii la zi, iar majoritatea exemplurilor autentice, ilustrative pentru diferitele situații, sunt reproduse și ele, de regulă, din diverse lucrări ale autorului (dar și din alte surse).

Prezentul volum nu este însă pur și simplu o nouă ediție, revăzută și adăugită, a celui dintâi: pe lângă renunțarea la explicarea unor manevre tehnice devenite între timp arhicunoscute, el atestă, alături de respectarea tradițiilor tipografice celor mai importante, mai ales o schimbare radicală de concepție, corespunzătoare realităților de azi. IF, deși adept al idealului perfecțiunii în domeniul tipografic, s-a resemnat să acorde o mai mare atenție uzului în raport cu norma și să accepte, fără entuziasm, ci din echilibru și pragmatism (chiar dacă cu regret), și unele tendințe și obișnuințe simplificatoare devenite curente⁸. El parafrazează în acest sens de câteva ori cuvintele pe care le cunoșteam în formularea lui Alain Rey: „La faute d’orthographe d’aujourd’hui est la norme de demain.” (<https://www.lejdd.fr/Societe/Alain-Rey-Le-dictionnaire-est-un-observatoire-pas-un-conservatoire-733792>).

Cartea are nouă capitole (IV–XII), de dimensiuni diferite, în funcție de specificul aspectelor tipografice în raport cu cele ortografice: *Litere* (*Dimensiunea fonturilor, Stiluri de scriere, Tipuri de literă*); *Cifre* (*Scrierea literală/cu cifre romane/arabe*)⁹; *Evidențieri grafice*; *Semne ortografice și de punctuație, simboluri*: *Virgula*¹⁰, *Punctul și virgula*¹¹, *Apostrof*, *Punctul*, *Punctele de suspensie*¹²,

⁶ La aceste titluri s-ar putea adăuga, printre altele, *Ghid de redactare interinstituțional*, 1993 ș.u., <http://publications.europa.eu/code/ro/ro-000100.htm>; *Informations utiles à l'intégration de nouvelles langues européennes*, 2004, http://publications.europa.eu/code/pdf/elarg-vl_fr.pdf; Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, București: Editura Enciclopedică, 1992 ș.a.

⁷ Versiuni de bază: Roger C. Parker, *Desktop Publishing & Design For Dummies*, Foster City: John Wiley & Sons, 1995; Philippe Schuwer, *Traité pratique d'édition*, Geneva: Editions du Cercle de la librairie, 1997.

⁸ Astfel, IF a renunțat la vechile sale propuneri, care nu au avut succes, de a se introduce, alături de cele două linii orizontale uzuale, un nou semn ortografic: o *linie de unire* (intermediară ca lungime și neseparată prin blancuri) specializată pentru a marca intervalele; de a se lăsa și în română, ca în franceză, blanc înainte de anumite semne de punctuație sau de a plasa notele „de subsol” imediat după textul principal, când acesta nu ocupă toată pagina de la sfârșitul unui capitol, cf. REFERENCES, FOOTNOTES, BELOW TEXT.

⁹ Adăugăm că pentru scrierea datei și a orei există standarde internaționale: ISO 8601-1:2019 *Date and time -- Representations for information interchange -- Part 1: Basic rules* (elaborat inițial în 1988), ISO 8601-2:2019 *Date and time -- Representations for information interchange -- Part 2: Extensions*.

¹⁰ Căreia i se consacră, ca și altor câtorva semne, numai un scurt capitol, pentru că a fost amplu tratată în lucrările normative de punctuație și nu ar pune alte probleme.

¹¹ Pentru semnele *punct și virgulă* și *două puncte* s-a propus în DOOM³ scrierea cu cratime: *punct-și-virgulă* și *două-puncte*.

¹² ELLIPSIS.

Rândul de puncte, Punctele de ghidaj, Două puncte, Semnul întrebării și semnul exclamării, Asteriscul, Linii orizontale (Linia de pauză și dialog, Cratima, Linia de unire), Bara oblică, Ghilimelele, Parantezele, Diacriticele¹³, Blancul (Blancul de ancadrament/semnificativ/dintre rânduri/dintre literele unui cuvânt/dintre cuvinte/inseparabil/blancurile paragrafului/blancul finalului de capitol, lezardele); Pagina tipografică (Tehnoredactarea paginilor inițiale/finale/obișnuite, Paginarea prefeței/postfeței, Punerea în pagină a versurilor/a textelor dramatice, Notele de subsol); Alineatul¹⁴ și paragraful; Rândul tipografic; Despărțirea în silabe¹⁵ și Corectura.

Ele sunt precedate de *Adjutoribus gratissima* [Mulțumiri], de o *Prefață*, de lista de *Abrevieri*¹⁶ și de un *Argument* și urmate de *Lista surselor citate* și de un *Indice de autori*.

Autorul a simțit nevoia de a insista într-un *Argument*, alăturat *Prefeței*, asupra necesității demersului său, plecând de la analiza unui exemplu concret de text cu greșeli de tipar și explicându-și intențiile, care au condus la propunerea în lucrare a unui ansamblu de convenții tipografice.

După cum se vede din titlurile și subtitlurile secțiunilor, unele tratează chestiuni care se regăsesc în abordările lingvistice (semnele de ortografie sau/și de punctuație¹⁷, privite în cartea lui IF preponderent ca tipografeme), dar și altele specializate pentru domeniul tipografic. Este, de exemplu, cazul „criticii” amicale a modului în care era descris blancul în DOOM²: IF nu ține seama de faptul că acolo, acesta era tratat exclusiv ca semn ortografic, în timp ce în *Ortotipografia* sunt înregistrate toate ipostazele lui ca tipografem.

Menționez numai câteva dintre sfaturile din lucrare deosebit de utile pentru lingviști, ca și pentru ceilalți utilizatori ai WORD-ului, izvorâte din combaterea unor soluții comode, dar inexacte, la care recurge majoritatea publicului și constând din rezolvări (semne/comenzi/facilități/aplicații speciale), adesea ignorate, mult mai adecvate, oferite de versiunile actuale de WORD, cum sunt: punctele de suspensie/ELLIPSIS ca semn grafic distinct de o succesiune de puncte (spre deosebire de tastarea succesivă a punctelor, care riscă să provoace deplasarea lor pe rândul următor sau chiar separarea între ele de la un rând la altul etc.); tipul de cratimă numită NONBREAKING HYPHEN (folosită la sfârșit de rând când este nevoie de a marca despărțirea zisă *în silabe*) și cea numită OPTIONAL/SOFT HYPHEN (care se imprimă numai când marchează despărțirea unui cuvânt la sfârșit de rând, nu și când cuvântul nu se mai află în acea poziție); NONBREAKING SPACE în loc pur și simplu de SPACE (inclusiv legat de bara oblică); comanda PARAGRAPH: INDENTATION FIRST LINE (care setează dimensiunea alineatului în puncte tipografice, astfel încât să echivaleze cu înălțimea corpului de literă în care este scris textul) în loc de TAB pentru aranjarea în pagină a alineatului, respectiv INDENTS SPACING, SPECIAL FIRST LINE (BY x) în locul tabulatorului prestabilit ca șablon în program ș.a.

Din realism, pentru comoditatea celui care își scrie el însuși textul la calculator și anticipând rezistența în unele cazuri a utilizatorilor, IF sugerează și câte o stratagemă practică mai la îndemână, cum ar fi realizarea rândului de puncte prin expandare.

Folosesc ocazia acestei recenzii pentru a-mi exprima public regretul că, necunoscând conferința ținută la Academia Română, dar nepublicată, a lui IF, nu m-am referit la spusele sale când m-am exprimat în DOOM² cu privire la scrierea lui ș cu virguliță și nu cu sedilă (de care de altfel se ocupase, cum amintește și IF, cu mai mult timp înainte Cristian Secară). Spiritele mari... Nu semnalez la rândul meu unele mici încălcări ale unor norme ortografice în vigoare, anumite inexactități (semnul * nu marca înregistrarea lexicografică pentru prima oară în DOOM² a unui cuvânt, ci includerea sa pentru prima oară într-o ediție a DOOM, indiferent dacă va fi fost sau nu consemnat înainte în vreun

¹³ Între care include și accentul grafic.

¹⁴ Sau blancul începutului de paragraf.

¹⁵ De fapt despărțirea la capăt de rând.

¹⁶ La care adăugăm acum DOOM³ – ediția a treia, 2021, a DOOM.

¹⁷ Care se regăsesc (firește, sub o formă parțial diferită) în DOOM³ și în viitorul *Tratat de punctuație*, în curs de elaborare la Institutul de Lingvistică din București.

dictionar românesc) sau alte imperfecțiuni (privind, printre altele, folosirea sau nu a virgulei), care se vor fi datorând izolării autorului impuse de pandemie, celor două „ed. șt.” sau persoanei care a făcut corectura.

Toate cele spuse mai sus evidențiază calitățile noii lucrări a lui IF și probează utilitatea, pentru toți (fie ei *dummies* sau nu chiar), a consultării volumului, care, dacă... n-ar fi fost scris, ar fi trebuit... inventat și... să poarte numele *ortotipografie*. El devine un auxiliar de neînlocuit, de citit întâi de la un cap la altul și apoi de ținut alături de calculator și de consultat ori de câte ori apare un dubiu sau o nelămurire de acest ordin.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române*

București, Calea 13 Septembrie 13

ioana.vintila.radulescu@gmail.com

Cristina-Ioana DIMA (ed. șt.), *Vechi însemnări românești, vol. I, Cărți tipărite între anii 1561 și 1700*, coord. Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 2021, 468 p.

Primul volum al studiului despre vechile însemnări românești, realizat de Cristina-Ioana Dima, reprezintă un proiect al Departamentului de limbă literară și filologie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române. Acesta urmărește reproducerea însemnărilor marginale din tipăriturile românești din perioada 1561–1700, aflate la Biblioteca Academiei Române din București: este vorba despre 2381 de însemnări, extrase din 334 de copii ale 51 de titluri de carte (18 texte datând din secolul al XVI-lea și celelalte 316 din secolul al XVII-lea).

Autoarea își propune să realizeze un studiu exhaustiv și să înregistreze complet și coerent însemnările marginale din textele vechi românești, consemnându-le în întregime, în ordinea apariției lor în tipăriturile inventariate cronologic (CRV 10 – 121), fără a ține seama de vreun criteriu extratextual (p. 463).

Studiul de față se remarcă prin noutatea sa metodologică. În primul rând, spre deosebire de volumele anterioare dedicate însemnărilor marginale, demersul Cristinei-Ioana Dima a avut în vedere doar însemnările aflate în tipărituri (nu și în manuscrise), acestea fiind consemnate nediscriminatoriu, fără a fi realizată o selecție a lor. Astfel, sunt înregistrate atât însemnări nepublicate, cât și fragmente marginale deja editate, menționându-se, atunci când este cazul, volumul în care au fost incluse. Un alt aspect inovator al studiului îl reprezintă interpretarea însemnărilor marginale drept o formă de dialog și, totodată, drept un gen discursiv specific epocii vechi, ale cărui limite sunt, de asemenea, trasate și explicate încă de la început. În afara efortului de identificare, citire și transcriere în integralitate a însemnărilor, cercetătoarea a realizat, pe baza notațiilor înregistrate, un indice al personalităților, un indice tematic și un indice geografic, ceea ce face ca volumul să devină un instrument de lucru valoros.

Lucrarea cuprinde un *Cuvânt-înainte* (p. 5), realizat de Alexandru Mareș, coordonatorul proiectului, care subliniază noutatea cercetării Cristinei-Ioana Dima și interesul pe care acest volum îl poate trezi în rândul cercetătorilor umaniști, un *Studiu introductiv* (p. 7–30), cuprinzând o radiografie a tuturor studiilor anterioare (atât istorice, cât și lingvistice) despre însemnările românești vechi, dar și o prezentare explicită a demersului cercetării, ale cărui metode sunt justificate, alături de propuneri multidisciplinare de analiză a acestui gen discursiv. *Nota asupra ediției* (p. 31–35), conținând normele de transcriere interpretativă avute în vedere, precedă *Corpusul însemnărilor* (p. 39–407), cea mai consistentă parte a volumului și, de altfel, obiectivul principal al cercetării; ea include informații

detaliat despre scrierea lor (se menționează dacă scribul a folosit cerneală sau creion, dacă însemnările imită textul tipărit, dacă apar ștersături ori file rupte ș.a.). *Glosarul termenilor* „explică arhaisme, cuvintele rare și cele care au înregistrat mutații semantice semnificative de-a lungul timpului” (p. 35), iar *Indicele tematic* (p. 422–430), *Indicele de personalități* (p. 431–441) și *Indicele geografic* (p. 442–461), acoperind o selecție largă de subiecte, cuprind intrări ordonate alfabetic. În sfârșit, volumul se încheie cu un scurt rezumat în limba engleză (p. 463–464) și cu zece facsimile care ilustrează câteva însemnări marginale din tipăriturile românești vechi, care par a fi organizate în ordinea de înregistrare a textelor (CRV 10 – CRV 73), ultimul dintre ele făcând excepție (după CRV 73 urmează CRV 42) – posibil o eroare de tehnoredactare a volumului.

În *Studiul introductiv* sunt clarificate, în primul rând, coordonatele cercetării: au fost inventariate însemnări scrise în limba română, dar și în slavonă, greacă, latină și sanscrită, chiar dacă puține – fapt explicat de Cristina-Ioana Dima prin ideea că notarea unui gând reprezintă un act de sinceritate și familiaritate, situație care exclude folosirea unei limbi străine (p. 9). Totodată, sunt stabilite limitele textelor care aparțin acestui gen discursiv specific epocii vechi: trebuie să fie premergătoare anului 1900 (sunt redate, însă, două excepții, care nu diferă de modalitatea de consemnare premodernă), nu au o semnificație autonomă (autoarea amintește de cazuri în care, prin contrast, pe marginea unor texte sunt copiate cărți întregi de rugăciune sau cărți populare), nu împrumută structura analelor și nu au caracter narativ sau de comentariu (dacă doar rezumă sau reprezintă o observație privind fragmentul lângă care sunt notate). De asemenea, este justificată includerea în corpus a însemnărilor marginale mai puțin complexe: cele fragmentare sau incomprehensibile pot avea importanță lingvistică sau istorică, fiind exemple de autenticitate discursivă, iar simplele toponime și date pot fi de folos în stabilirea unor informații despre circulația cărții în care apar sau despre relevanța acestora de-a lungul timpului.

A doua parte a studiului introductiv vizează principalele domenii de cercetare care ar putea fi interesate de însemnările marginale, autoarea oferind și posibile direcții de analiză, justificate și exemplificate. Prin acest demers al Cristinei-Ioana Dima, pe lângă punerea la dispoziție a unui corpus de texte inedite, volumul oferă instrumente de lucru transdisciplinare, cu o aplicabilitate destul de largă. Pentru lingviști, însemnările pe marginea textelor vechi pot fi relevante în studiul istoriei limbii, autoarea considerându-le folositoare în confirmarea utilizării unor forme lexicale sau fonetice rare (de pildă existența articolului hotărât „li” în loc de „lui” în zona Bihorului), în observarea restrângerii unor fenomene lingvistice la un anumit moment (spre exemplu rotacismul în secolul al XVII-lea), în sesizarea modului în care limba evoluează ca mijloc de comunicare, în contextul în care unele note ale cititorilor includ observații de înțelegere a textului, dar și în stabilirea unei liste de termeni rari sau de construcții proprii scribilor. Autoarea atrage atenția, însă, asupra necesității unei analize rezervate și a unor argumente solide, suplimentare, pentru a transforma o ipoteză, construită pe baza notelor marginale, într-o certitudine. Totodată, autoarea contestă ideea formulată în studiile anterioare conform căreia notele de pe marginea textelor vechi sunt exemple de limbă naturală, fără limite formale: în continuarea demonstrației lui Alexandru Mareș, Cristina-Ioana Dima arată că aceste intervenții sunt, de fapt, puternic stereotipice. „Poate cel mai valoros aport pe care însemnările marginale îl pot avea” (p. 15) se referă, însă, la istoria cărții, la circulația și răspândirea sa: ele pot comunica, afirmă autoarea, nu numai despre traseul unui text, ci și despre relația omului obișnuit, în cultura veche, cu cartea sau despre activitatea culturală a unor personalități de seamă. De asemenea, o astfel de analiză ar putea avea în vedere, conform observațiilor de noutate ale cercetătoarei, diferențele funcționale dintre textele manuscrise și cele tipărite, care ar influența inclusiv notele marginale. Și de această dată demonstrația este făcută cu rezervă critică, Cristina-Ioana Dima considerând că, de fapt, „în alcătuirea micului set de însemnări de pe marginea unei cărți oarecare un rol important revine întâmplării” (p. 19). Autoarea recomandă să se aibă în vedere tipul de carte pe care se realizează adnotarea: cartea sacră în mod strict – de pildă *Liturghierul* – ar inhiba libertatea de exprimare a cititorului, în vreme ce textele care permit mai multă destindere, cum sunt pravilele, ar încuraja exprimarea gândurilor. În sfârșit, glosele din textele vechi pot reprezenta un material de analiză relevant pentru istorici.

O ultimă parte a studiului introductiv acordă atenție unui tip special de însemnări – cele mai frecvente, dar considerate ne semnificative de unii cercetători din cauza caracterului lor lacunar: semnăturile. Autoarea propune un tip diferit de abordare, susținând că aceste notații comunică multe despre „impulsul oamenilor de a scrie pe marginea unei cărți” (p. 27). Plecând de la ipoteza lui Răzvan Voncu, care asociază însemnările marginale jurnalului intim¹, Cristina Ioana-Dima vede semnăturile ca pe un discurs al identității, dar, spre deosebire de criticul literar, consideră că ele se apropie mai mult de genul pomelnicelor, al rugăciunilor, scopul lor, bine definit, fiind acela de a asigura păstrarea în memorie a celui care se semnează. O altă diferență față de genul diaristic pe care volumul o aduce în discuție este lipsa narativității și înregistrarea unui simplu fapt, ambele fiind trăsături specifice semnăturilor. Autoarea vorbește și despre modul în care a evoluat statutul lectorului, cititorul epocii vechi deosebindu-se de cel modern prin faptul că, participând la actul scrierii, era absorbit de text, nu reprezenta o instanță separată de acesta. În același timp, găsește un exemplu de semnătură realizată pe o frunză, ascunsă între filele unei cărți, care înregistrează, astfel, începerea detașării lectorului de carte.

Prin urmare, primul volum despre însemnările marginale din epoca veche, a cărui continuare ar cuprinde texte din perioada 1701–1780, reprezintă un valoros instrument de lucru pentru lingviști, istorici, filologi, dar și pentru studiile literare. Ipoteza conform căreia însemnările marginale sunt un gen discursiv autonom poate fi productivă și în domeniul pragmaticii. Studiul este important pentru cercetări ulterioare datorită conținutului său inedit, a modului complet și coerent de organizare a însemnărilor, a rezervei analitice, dar și a abordării transdisciplinare. Această deschidere se observă inclusiv la nivel stilistic, discursul științific îmbinându-se cu analiza literară – critică, teoretică, ba chiar și comparativă (este citată nuvela *Omorul*, scrisă de Cehov, în cadrul căreia este redată o adnotare specifică epocii vechi).

ANDREEA-ISABELLA TATOI

Doctorand, anul I,

Facultatea de Litere, Universitatea din București
isabellatatoi@yahoo.com

¹ Răzvan Voncu, *Labirintul mărturisirii. Strategii autoreferențiale în literatura română medievală*, Editura Tracus Arte, București, 2012, p. 208.

